

Att svära i kyrkan

TJUGOFYRA RÖSTER

OM EVIG TILLVÄXT

PÅ EN ÄNDLIG PLANET

Röst 21: *Christer Sanne*

(RED)

Kapitelvis publicering

Detta är ett av tjugofyra dokument som tillsammans utgör hela innehållet i antologin *Att svära i kyrkan – Tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet* och som under vintern och våren 2014-2015 kommer att publiceras på bland annat Steg3:s webbsida (www.steg3.se)

Samtliga pdf-filer får utan restriktioner spridas och kommer att finnas tillgängliga på:

www.tillvaxtreflektera.se/att-svara-i-kyrkan/pdf

Så länge lagret räcker kan den som pocketbok köpas hos bland annat de större nätbokhandlarna. Och som e-bok lär den överleva sin pappers dito.

Jag är samhällsforskare, pensionerad docent från KTH och författare. Under åren har jag bland annat arbetat med stads- och trafikplanering och framtidsstudier om vård och omsorg. Från den tiden är *Tid för omsorg* (1982, medförfattare), *Ett Göteborg mindre* (1986) om bostads- politik och hållbarhet och *Hur mycket arbete behövs?* (1989). Min avhandling, *Arbetets tid* (1995), handlar om arbetstidsfrågan och välfärdssamhället.

Miljö och hållbar utveckling har alltid varit en viktig del av mitt arbete och jag är övertygad om att kortare arbetstid är en viktig del i en hållbar framtid vilket framgår av min rapport *Rekyleffekten och effektivitetsfällan – att jaga sin egen svans i miljöpolitiken* (2006) och än mer i *Keynes barnbarn* (2007) om ekonomi och konsumtion från ett hållbarhetsperspektiv. I november 2012 publicerades en uppföljande rapport av Naturvårdsverket, *Hur vi kan leva hållbart 2030* (rapport 6524, nedladdningsbar).

Jag har även som styrelsemedlem varit med och byggt upp den gröna idéverkstaden Cogito.

Christer Sanne

Vad vill människor egentligen ha –
och kan det bli hållbart?

Jag ska argumentera att de flesta av oss har andra, viktigare mål med våra liv än att tjäna mer pengar och konsumera mer, alltså det som innebär fortsatt ekonomisk tillväxt. Genom att lyfta fram dessa mål kan man motivera en annan utveckling som kan bli mer ekologiskt hållbar. Jag gör det i en indirekt manöver genom att granska hur man brukar diskutera begreppet ”hållbar utveckling” och föreslå en ny tolkning av ”social hållbarhet”.

Traditionella synsätt

Den mest kända definitionen av hållbar utveckling skapades av Brundtlandkommissionen 1987 och har en ekologisk vinkling: *”en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov”*. Elegant men också undflyende eftersom den inte preciserar vems och vilka behov de avser. Hur jämför man exempelvis behovet av mat för dagen i fattiga länder med behovet av bränsle för den rika världens bilar? Kommissionen hävdar också att ekologiskt hållbar utveckling kan gå hand i hand med ekonomisk tillväxt.

Sedan dess har olika aspekter eller komponenter av hållbarhet utkristalliserats i analyser och debatter. Framför allt talar man om tre slag av hållbarhet: ekologisk, ekonomisk och social (dessutom förekommer t.ex. kulturell och institutionell hållbarhet). I debatten blev det ett sätt att lyfta fram andra synsätt när man tyckte att de

ekologiska gavs alltför stor tyngd, till förfång för andra intressen. Här finns alltså fröet till en konflikt. Framför allt pockade ekonomiska frågor på plats och ”ekonomisk hållbarhet” kom att tolkas som att ekonomin måste fortsätta att växa. Så sanktionerades alltså ekonomisk tillväxt.

Den sociala komponenten har alltid varit diffus. I Rio 1992 tolkades den som att utjämna livsvillkoren mellan fattiga och rika i världen. Nationellt betonas ofta frågor som arbetsvillkor, social sammanhållning, livskvalitet och social trygghet. Andra gånger har social hållbarhet definierats negativt som frånvaron av oönskade sociala förhållanden. I stadsplaneringen har det bland annat tolkats som social mångfald, delaktighet och integration i bostadsområden. Även om allt detta självklart är önskvärt handlar det på sin höjd indirekt om hållbarhet. Detsamma kan sägas om att koppla social hållbarhet till välfärd – se vidare nedan.

De tre komponenterna har ibland beskrivits som tre pelare som bär upp hållbarheten, en bild som poängterar att alla tre behövs. De har också ritats som tre cirklar som delvis överlappar varandra; tanken är att den gemensamma ytan representerar den verkligt hållbara utvecklingen. Sådana tolkningar gör komponenterna fristående från varandra och inbördes konkurrerande så att det krävs en avvägning mellan dem, ett val som antas kunna göras av människor i en politisk process.

Nu blir det allt tydligare att den ekonomiska tillväxten inte kan ”avmaterialiseras”, det vill säga vi kan inte få det som Brundtlandkommissionen antar, en ekologiskt hållbar tillväxt. Volymerna av varor och tjänster växer fortare än vi förmår göra dem skonsamma för miljön.

Därför kan vi inte välja väg som vi vill utan de ekologiska ramarna är avgörande. Därför behövs också andra bilder än de gamla för att beskriva en hållbar utveckling.

Social hållbarhet: att bevara livsformer!

Samtidigt tycks många famla efter någon djupare mening med tillvaron än den som konsumtionssamhället erbjuder. Få ser väl en hög lön eller att bli rik som sitt livsmål. Snarare har vi mål inom våra vardagliga och privata världar som vi strävar efter att förverkliga. Det är "livsritningar" som handlar om hälsa för oss själva och nära och kära, om familjebildning, hus och hem, utbildning, jobb och kanske positioner och anseende. Socialantropologer talar om livsvärldar, tolkningsramar och meningsvävar – kulturella mönster som vi vuxit in i och förhåller oss till och ofta försöker leva upp till hela livet. Vad de innehåller varierar självfallet mellan olika grupper men var och en prioriterar sätt att leva ur denna kulturella repertoar av vanor och värden. Ofta återanvänds former för umgänge och aktiviteter från tidigare generationer – som sommarstugan, älgjakten, släktkalasen etc. – även om meningsinnehåll, motiv och rättfärdigandet av aktiviteterna förändras. Psykoanalytikern och marxisten Wilhelm Reich lyfte fram detta bevarande drag när han resonerade om förutsättningarna för en radikal samhällsomvandling på 1930-talet:

... för alla sociala klasser måste ett revolutionärt parti kunna svara på frågan ” Vad kommer att hända med mitt lilla hus, min koloniträdgård, mina kvällar på puben, mitt kägelspel,

min kontroll över frun och barnen, min pensionsrätt och mitt jobb som jag är så stolt över – efter revolutionen.”

Allt detta kan med fördel beskrivas som social hållbarhet eftersom det handlar om att bevara och leva upp till vad människor (eller, för Reich, åtminstone familjefadern) vill.

På samma sätt kan social hållbarhet på samhällsnivå tolkas som samhällets förmåga att reproducera sig, att lösa kriser och hantera missförhållanden. Bäst och tydligast uttrycks det kanske i högtidliga sammanhang – ett exempel är kungens trontal vid riksmötets öppnande som är en katalog över vad Sverige som land vill stå för. Den sociala hållbarheten kan aktualiseras av olika kriser, exempelvis när befolkningens reproduktion är hotad om det föds för få barn – som man upplevde på 1930-talet i Sverige – eller vid ekonomiska kriser av det slag som skakar Grekland idag. Det kan självfallet också gälla en hotad naturmiljö eller kulturell identitet om det skulle påverka hela samhället.

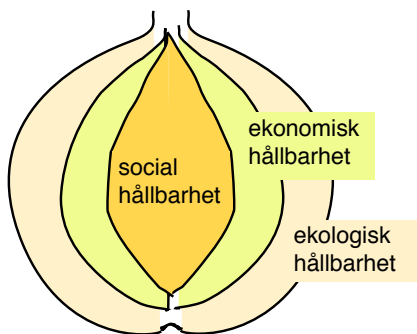
En lök för hållbarheten

För att koppla detta till hållbar utveckling väljer jag bilden av en lök med tre olika lager. Innerst lägger jag *social hållbarhet* i denna betydelse att kunna fortbestå som samhälle och för den enskilde att leva upp till sina förväntningar. Detta ser jag som grundläggande mål. Därutöver lägger jag ett lager *ekonomisk hållbarhet* som innebär en resurseffektiv, ändamålsenlig och konkurrenskraftig produktion som ger de materiella förutsättningarna att nå målet. Det tredje, yttersta lagret i löken är den

ekologiska hållbarheten som ram och villkor för denna produktion så att den inte inkräktar på vårt och kommande generationers livsrum och möjligheter.

Istället för tre sorters hållbarhet i inbördes konflikt ger det alltså en sammanhållen bild där alla ingår men med olika uppgifter: den sociala hållbarheten beskriver *målet*, den ekonomiska *medlen* och den ekologiska *villkoren*.

Att jordens begränsade resurser ger villkoren är ganska uppenbart. Däremot vill jag poängtera att ekonomin bara ska betraktas som ett medel – om än viktigt – för ett bra liv enligt livsritningarna. Inte som idag när vi har gjort ekonomisk tillväxt till ett överordnat politiskt mål, en formel för att lösa alla samhällsproblem: skapa jobb, bekosta vård-skola-omsorg, ge resurser till att skydda miljön. Därför cirkulerar också politisk debatt och media kring vad som är bra för tillväxten. Men ofta argumenteras för tillväxtfrämjande åtgärder inom olika områden utan att man gör klart för sig om de verkligen leder till en önskad utveckling där: blir trafiken eller skolan eller vården bättre av åtgärderna man gör där eller är de bara ett medel för ekonomisk tillväxt?

Social hållbarhet är inte välfärd eller välstånd

Social hållbarhet och *välfärd* är parallella begrepp för att utforma ett gott samhälle men inte samma sak. Välfärd är helheten av livsbetingelser – hälsa, trygghet, utvecklingsmöjligheter etc. – som ett samhälle erbjuder och dessutom fördelningen av detta mellan människor (och i en snäv mening menas med välfärd också statens och kommunernas *välfärdstjänster* som vård, skola och omsorg). Välfärd beskriver alltså ett tillstånd (och beskrivs i objektiva termer) medan social hållbarhet har en tidsaspekt genom att värna om något av bestående värde för både individ och det gemensamma (och utgår från vanor och värderingar).

Välfärd är alltså mer än materiellt *välstånd* – konsumtion och tjänster – och ekonomisk tillväxt. Här kan man jämföra titlarna på engelska och svenska för Tim Jacksons omskrivna bok. *Prosperity without growth* innehåller en spännande motsättning eftersom *prosperity* kort och gott betyder välstånd. Jackson betonar dock (med hänvisning till Amartya Sen och Aristoteles) människors ”blomstring”, deltagande och välbefinnande – företeelser som snarare beskriver välfärd. Den svenska titeln – *Välfärd utan tillväxt* – har tappat hela denna spänning.

Den titeln hade likaväl kunnat stå för en helt annan bok, *Jämlikhetsanden* (2010) av Wilkinson och Pickett (och detta är en annan märklig titel eftersom originalets titel är *The Spirit Level* vilket betyder vattenpasset – ingenting om andeväsen). Dess budskap är att många aspekter av välfärden i industriländerna är oberoende av inkomstnivån, alltså välståndet. Det avgörande är i stället hur

inkomsterna fördelas. Länder med en mindre inkomstskillnader uppvisar genomgående mindre hälso- och sociala problem. Listan på sådana sociala förhållanden är lång: livslängd och barnadödlighet, mental ohälsa, narkotika- och alkoholmissbruk, fetma, skolprestationer, tonårsmödrar, mordfrekvens, fängelsebefolkning. Inte bara de fattiga utan även de rika kommer att leva ett bättre liv om samhällets vattenpass står mer i våg, hävdar författarna.

Med naturvetenskapliga kriterier kan ekologisk hållbarhet definieras och utvärderas och ekonomin brukar som sagt bedömas utifrån graden av tillväxt (vilket alltså är ett eget och konkurrerande mål; ekonomisk hållbarhet bör snarare bedömas utifrån verksamhetens stabilitet och förmåga att fortleva och utvecklas för att motsvara sociala och ekologiska krav men detta är en fråga jag förbigår här). Social hållbarhet handlar däremot sällan om optimering eller maximering utan snarare om satisfiering. Inte att få ut så mycket som möjligt – därför att ”mer är bättre” – utan att kunna tillfredsställa sina förväntningar. Sen må det finnas individer – som Gordon Gekko i filmen Wall Street – som har som sina yttersta mål att bli rika, kanske till och med rikast inom sin jämförelsegrupp.

Målet att främja samhällets bestånd och individens livsform får ändå inte stå i vägen för att ändra vad många ser som fel i dagens samhällsordning. Social hållbarhet får inte betyda att bevara sociala orättvisor, patriarkat och kvinnoförtryck etc. Stadsbyggandet brukar sätta som mål att integrera olika samhällsklasser men de boende kanske egentligen föredrar segregation, det vill

säga att bo med sina likar. Citatet av Reich ovan avslöjar den tidens mansdominerade syn på familjen. I varje kultur måste människors önskan om hur de vill leva sitt liv avvägas mot krav på rättvisa och respekt för mänskliga rättigheter. Man kan aldrig blunda för hållbarheten men det kan inte heller vara det enda kriteriet för ett bra samhälle.

Social hållbarhet – en broms för överkonsumtion?

Poängen med att ge social hållbarhet den innebörd som jag föreslår är att peka tydligare på mer grundläggande samhällsmål än ekonomisk tillväxt. Sådana mål lyfts alltför sällan upp till ytan – de lever snarare i högtidstalen och människors drömmar. Sådant som man lättast talar om i förtroende, vid lägerelden eller i bastun. Att utveckla begreppet social hållbarhet kan alltså betyda att återknyta till traditioner och människors livsritningar.

När man lyfter upp ett mål som social hållbarhet blir det också tydligt hur andra intressen, framför allt kommersiella, förvränger samhällets mål för sina egna syften. Idag pågår en ohämmad konsumtion: semesterresorna blir allt längre, prylarna byts allt fortare, mat och dryck ska vara allt överdådigare. Handelns och industrins intresseorganisationer hävdar att det helt enkelt är vad människor önskar och det får man inte inskränka på. Men undersökningar som tränger under ytan slår hål på föreställningen att människor verkligen anser sig behöva allt de väljer att konsumera. Redan på 90-talet kunde Halleröd (1993) visa att en stor del av hushållens innehav och vanor var av kategorin ”har men behöver inte” (och

mycket få hörde till kategorin ”har inte, behöver”). Andra utfrågningar har bekräftat att människor verkligen överväger om det man konsumerar är angeläget eller bara önskvärt eller till och med onödigt (se Sanne 2007 om ett material insamlat av SCB men aldrig analyserat ordentligt – kanske för att det skulle ifrågasätta gängse antaganden om den omättningslösa konsumenten).

Att konsumtionen ändå växer i snabb takt beror till stor del på omgivningen: att reklamen trycker på och att media spelar med, kanske aningslöst, genom att lyfta fram vad som är nytt och ”inne”. Det skapar och underhåller ett missnöje som hetsar till mer konsumtion. Dessutom tubbas vi att arbeta mer så att vi får råd att konsumera mera.

Därför är det fullt rimligt att vårt samhälle, som måste hålla igen på sin förbrukning av naturresurser, tar till åtgärder för att hålla tillbaka ökningen. Det krävs exempelvis en motpropaganda till reklamen som hjälper människor att uppmärksamma vad de ”verkligt” önskar med sina liv och hur det skulle kunna förverkligas med andra medel än en galopperande, resursslösande konsumtion. Samtidigt bör man även begränsa reklamen eller åtminstone beskatta de tiotals miljarder kronor som den förbrukar.

Referenser och tack

Det finns lite att hänvisa till om social hållbarhet i den mening jag förespråkar. Nina Björk skriver däremot mycket om drömmar i sin nya bok *Lyckliga i alla sina dagar* som är relevant för mina förslag. Jag har också fått goda synpunkter av flera kolleger som läst mina utkast.

Halleröd, B. et al. (1993). *Konsensusuell fattigdom. En studie av konsumtion och attityder till konsumtion*. Umeå, Umeå Studies in Sociology, Rapport no 104.

Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth : economics for a finite planet*. London, Earthscan.

Olsson S. *Social hållbarhet*. Goteborg.se/s2020

Sanne, C. (2007). *Keynes barnbarn - en bättre framtid med arbete och välfärd*. Stockholm, Formas.

Wilkinson, R. G. & Pickett, K. (2010). *Jämlikhetsanden : därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Stockholm, Karneval.